

*ОСНОВИ
геоморфології*

УДК 55(075.8)
ББК 26.3 я 73
С41

*Затверджено і рекомендовано до друку на засіданні
Уманського відділу Українського географічного товариства
(протокол №5 від 29 серпня 2016 р.)*

Рецензенти:

Половка Сергій Григорович, доктор геологічних наук, професор, завідувач кафедри загального землезнавства та геології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини імені Павла Тичини.

Воловик Володимир Миколайович, доктор географічних наук, професор кафедри географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

С41 **Основи геоморфології:** навчальний посібник/ уклад. О. І. Ситник, Д. О. Панкратенкова. - Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2016. - 166 с.

У навчальному посібнику розглядаються основні форми рельєфу Землі і геолого-геоморфологічні процеси, що зумовлюють їх утворення. Дається характеристика форм рельєфу, пов'язаних з діяльністю ендегенних та екзогенних процесів Землі. Особливу увагу приділено виявленню взаємозв'язків ендегенного і екзогенного рельєфоутворення. З метою кращого засвоєння курсу посібник насичений ілюстрованим матеріалом - рисунками, картами, додатками та схемами.

Підручник призначений для студентів педагогічних вузів, які навчаються за географічними спеціальностями, а також вчителів географії та для широкого кола читачів, які цікавляться геоморфологією.

УДК 55 (075.8)
ББК 26.3 я 73

© УДПУ імені Павла Тичини, 2016

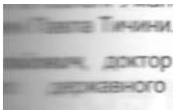
З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	4

уку на засіданні
нчного товариства
2016 р.)

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЕОМОРФОЛОГІЧНОЇ НАУКИ. ІСТОРІЯ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ	6
1.1. Основний зміст геоморфології та її практичне значення.	6
1.2. Методи геоморфологічних досліджень.	7
1.3. Історія розвитку та становлення геоморфологічної науки.	9
1.4. Сучасна українська геоморфологічна школа.	14
<i>Питання для самоконтролю до розділу 1.</i>	<i>16</i>

них наук, професор, завідувач
ького державного педагогічного

географічних наук, професор
педагогічного університету

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО РЕЛЬЄФ ЗЕМНОЇ ПОВЕРХНІ	17
2.1. Поняття про рельєф та його особливості.	17
2.2. Форми та типи рельєфу Землі. Елементи форм рельєфу.	18
2.3. Класифікація основних форм рельєфу земної поверхні.	20
2.4. Вік та еволюція рельєфу.	22
2.5. Фактори рельєфоутворення.	24
<i>Питання для самоконтролю до розділу 2.</i>	<i>26</i>

РОЗДІЛ 3. ФОРМИ РЕЛЬЄФУ УТВОРЕНІ ВНАСЛІДОК ДІЇ ВНУТРІШНІХ ПРОЦЕСІВ ЗЕМЛІ (ЕНДОГЕННИЙ РЕЛЬЄФ)	27
3.1. Роль тектонічних рухів земної кори в утворенні рельєфу.	27
3.2. Процес магматизму та його роль в рельєфоутворенні.	30
3.3. Землетруси як фактор ендегенного рельєфоутворення.	33
3.4. Будова земної кори та її вплив на рельєф.	35
3.5. Мегарельєф материків та геосинклінальних областей.	37
3.6. Мегарельєф ложа Світового океану та серединно-океанічних хребтів.	41
<i>Питання для самоконтролю до розділу 3.</i>	<i>43</i>

РОЗДІЛ 4. ФОРМИ РЕЛЬЄФУ, ЩО ВИНИКЛИ ПІД ВПЛИВОМ ЗОВНІШНІХ СИЛ ЗЕМЛІ (ЕКЗОГЕННИЙ РЕЛЬЄФ)	44
4.1. Форми рельєфу, обумовлені процесами вивітрювання та денудації.	44
4.2. Форми рельєфу, обумовлені діяльністю поверхневих текучих вод (флювіальна морфоструктура).	48
4.3. Форми рельєфу, обумовлені діяльністю підземних вод (карстова та суфозійно-просадочна морфоскульптура).	69
4.4. Форми рельєфу, обумовлені діяльністю снігу і льоду (гляціально-нівальна, давньольодовикова морфоскульптура).	78
4.5. Форми рельєфу, обумовлені розвитком багаторічної (вічної) мерзлоти ґрунту (кріогенна морфоскульптура).	93

посібник / уклад. О. І. Ситник,
пиши ні мінім пїї і мїм центр «Візаві»,

ються основні форми рельєфу Землі
її 357ювлюють їх утворення. Дається
ваних з діяльністю ендегенних та
мву увагу приділено виявленню
•ото рельєфоутворення. З метою
амений ілюстрованим матеріалом -
нами.
гудентів педагогічних вузів, які
знестями, а також вчителів географії
гяться геоморфологією.

УДК 55 (075.8)
ББК 26.3 я 73

© УДПУ імені Павла Тичини, 2016

4.6. Форми рельєфу, обумовлені діяльністю вітру (еолова морфоскула).....	104
4.7. Форми рельєфу, обумовлені діяльністю моря.....	118
4.8. Рельєфоутворюючі екзогенні процеси на дні Світового океану.....	129
4.9. Рельєфоутворююча діяльність тварин і рослин (біогенний рельєф).....	134
4.10. Рельєф, створений діяльністю людини (антропогенний рельєф).....	138
<i>Питання для самоконтролю до розділу 4</i>	<i>148</i>
ПІСЛЯМОВА	150
ЛІТЕРАТУРА	151
ГЛОСАРІЙ	153
ДОДАТКИ	164

ПЕРЕДМОВА

Геоморфологія - це наука про будову, походження, історію та сучасну динаміку рельєфу земної поверхні. Це молода наука, що виникла лише в кінці минулого століття. Спочатку геоморфологія розвивалася в тісному зв'язку з картографією, географією і геологією, що частково пояснює те, що і географи і геологи до цих пір часто претендують на включення її цілком в сферу своєї компетенції.

Геоморфологія має велике теоретичне і практичне значення в сучасних умовах наукового пізнання рельєфу. Рельєф є основним компонентом природного середовища - середовища проживання і життєдіяльності людини. *Рельєф* - це перше, з чим зустрічається людина при знайомстві з навколишнім світом, достатньо згадати, яке яскраве відображення знаходять особливості рельєфу і в літературі, і в мистецтві взагалі не тільки окремих осіб, але й цілих народів, як ретельно доводиться враховувати особливості рельєфу при будівництві транспортних споруд, при виборі місць для жилих поселень, при вирішенні питань розміщення і планування народного господарства тощо. Тому геоморфологія ставить за мету всебічне і систематичне пізнання умов виникнення та поступових змін форм земної поверхні.

Головними завданнями навчального посібника є ознайомлення студентів з поняттям «рельєф», його елементами, формами і типами, показ участі в їх утворенні та подальшій зміні внутрішніх і зовнішніх факторів, в тому числі техногенних. Автори-укладачі прагнули висвітлити рельєф в найбільш простій, максимально зрозумілій формі для студентів-географів педагогічних вузів.

Підручник складається з чотирьох розділів. У *1 розділі* після визначення основних понять, цілей і завдань, що стоять при вивченні рельєфу, розглядаються основні методи геоморфологічних досліджень, а також історія становлення науки.

Розділ 2 присвячений пізнанню рельєфа, його елементів, форм та типів. Розглядається класифікація основних форм рельєфу, а також фактори рельєфоутворення.

У *3 розділі* висвітлена характеристика рельєфу ендегенного походження. У ньому розглядаються питання походження планетарних форм рельєфу в зв'язку з особливостями глибинної будови земної кори, а також роль рельєфоутворюючих тектонічних рухів земної кори, магматизму та землетрусів.

4 розділ складається з десяти підрозділів, де наводиться опис екзогенних форм рельєфу. Тут представлені форми рельєфу, що утворилися під впливом зовнішніх сил Землі: денудації, вивітрювання, дії поверхневих і підземних вод, снігу та льоду, вітру, рослинного і тваринного світу, а також людини.

Навчальне видання

Основи геоморфології

Навчальний посібник

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 12.09.2016 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 9,65

Тираж 100 прим. Замовлення № 1483

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»

20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК №2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 4-67-77, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi08@mail.ru